

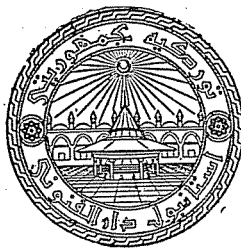
دوره پنجم صافی

پنجمی سنه

دَارُ الْفُنُونِ
الکتابخانه و مکتبہ جامعہ

تاریخی ، اجتماعی ، دینی ، فلسفی

تشرین ثانی — ۱۹۲۶

شهرزاده باشی — اوقاف مطبعه سی

۱۹۲۶

ایدیلش اولان Hierapolis ده واقع آیدنک موضوعی ده حقیقتاً یاغورجلایی اولدییی چوق
محملدر .

عبرانی منسکندده ، زیتون یاغی بر سكب دكلدر . فقط قربانده قولانیلدییی زمان
حبوبانه حائد تقدمه یی ایصلاقمق وبوتقدمه نك نفاستنی اكلال ایتمه خدمت ایدر . مقدس
طاشلره زیتون یاغی دوکمه عادتق یعقوبك افاده سنه نظراً بیت ییل دهده جاری ایدی : « ..
یعقوب اللهك کندیسيله تکلم ایلدیکی محله طاشدن بر دیرك دیکوب اوزرینه مشروبات
تقدمه سی دوکدی واوزرینه زیتون یاغی دخی دوکدی . یعقوب اللهك کندیسيله تکلم
ایلدیکی محله بیت ییل تسمیه ایلدی (تکوین ، اوتوزبشنجی باب ، ۱۴) ، « .. یعقوب
صباحلاین ایرکن قالدی وباشی آلتنه قویدییی طاشی آلب آنی دیکرك تپه سنه زیتون
یاغی دوکدی » (تکوین ، یکرمی سکزنجی باب ، ۱۸) حق بعدالمیلاد دردنجی عصرده
« دلیکلی بر طاشی زیارت ایچون حجه کلن یهودیلرك طاشی تعطیر ایتدکلرندن بحث
اولونیورکه بوراده موضوع بحث اولانلر هر سنه قدسی زیارته کان ، بورودو حاجیلریدر .
فقط بوعطریات زیتون یاغی کبی یهنیلن بر ماده اولمادیی ایچون بومنسکی عملك طبیعی
برمشاهنی صاچ وجلدهده قولانیلان مرهملرده آراملیدر . [۱] : سونجلی کونلر ، شنلکالر
وضیافتلرده دائماً یاغ سورونولور : « صلاحی سووب فسقندن اکراه ایتدک بوسیددن یاالله
سنك اللهك سنی شریکلرندن زیاده شادلق یاغیله مسح ایلدی . البسه نك کافه سی مرصافی
وعود وطارچین در . فیل دیشی سرایلردن ، کیریشلی چالغیلر سنی مسرور ایتدیلر ،
(مزامیر ، قرق بشنجی باب ، ۷ ، ۸) ، اشعیا کتابنک بوخصوصده کی فقره لر یله بوافاده لر
مقایسه ایلدیکی تقدیرده رسم تتوجلرده قراللرك تدهینی ، بوسرور کونلرنده حیثیتلری
ایله متناسب تزینات اکتسامی مراسمنک بر قسمی اولدیغی انتاج ایده بیلیرز : « صهیونك
ماتم ایدنلری ایچون تدارك ایدوب آنلره کول یرینه مزین صاریق و ماتم یرینه شادلق
یاغی مأیوس روح یرینه حمد لباس ویرمك ایچون نبی ارسال ایلدی . آنلره صلاح
آغاجلری ربك کندی عزتی ایچون دیکلدیکی آغاجلر تسمیه اولونه جودر ، (اشعیا ، آلتش
برنجی باب ، ۳) مقایسه بویوریکز : « بوکیمدرکه مرصافی و کونلکالر ، تاجرلرك هر نوع
بهاراتیله عطرلانه رق توتون درکاری کبی بریده دن چیقار... ای صهیون قرلری چیقیکز
[۱] تدهینك بویوخصوصده کی استعمالنه دائر باقیکز : Frazer ، سالف لڈكر اثر ، برنجی

تصحیح ایتش، زمانه قادر هیئتجه وقوع بولان ترقیات و کشفیات جمع ایله مش ایدی .
نام نسخہ سنک بولونه مامسی حقیقه اسف عظیمی موجبدر (۱) .

بصریات حقندہ کی سکنز جلد کتابی لاتجه یہ ترجمہ و بوترجه اسو بچرہ ده طبع ایدلمشدر (۲) .
زیج وزابجور زاسمہ —

زیج اجرام سماویہ نک خصوصیلہ سبعہ سیارہ نک [۳] سیر و حرکتلری ترصد ایدرک
نتیجہ حساباتی برر قاعدہ عمومیہ شکلنہ افراغ و تثبیت و تحریر اولونان کتابہ «زیج» دینیر.
زیج سایہ سنده سبعہ سیارہ نک کچن ، کله جک هر هانکی برسنه سنک آی ، کون و ساعتندہ
اون ایکی برجدن بریسنک نره سنده اولدینی ؛ کسوف و خسوف و رجعت و استقامت [۴]
و طلوع و غروب لری بالحساب تعیین اولونور ؛ هر ییلدیزک فلکنه ، فلک البروجہ نسبتی
معلوم اولور . زیجندن مقصد عالم عناصرده جاری اولان احکامی بیلمکدر . اسلامده اک
اول زیج محمد بن ابراهیم الفزاری ایله باشلامشدر : (۱۵۶) تاریخندہ (سند هند) [۵] دینکله
معروف اولان حساب حقندہ ماهر بر هندلی منصورک حضورینه چیقار ، ییلدیزلرک سیر
و حرکتلری ... الخ حقندہ هند پادشاهلرندن « فیر » نامہ یازلمش اولان برکتابدن
احضار ایتدیکی اثری تقدیم ایدر . المنصور بو کتابک عربجه یہ ترجمہ سی ، برده ییلدیزلرک
سیر و حرکتلری حقندہ عربلرک بر اساس ایدنملری خصوصندہ برده کتاب تألیف اولونماسی
امر ایدر . بوايشده محمد بن ابراهیم الفزاری مأمور اولور . مشارالیه بواصر اتباع ایله منجملر
اراسنده « السند الهند الکبیر » نامیلہ بنام اولان کتابی میدانہ قور . بو کتابدن المأمون
زمانه قادر استفادہ اولوندی .

ابوجعفر محمد بن موسی الخوارزمی سندهند کیری المأمون نامنه احتصار ایدرک « زیج

[۱] قاموس ریاضیات [۲] اکتفاء القنوع [۳] قر ، عطارده ، زهره ، شمس ،
مشتی ، سیرخ . زخل ییلدیزلری . چونکه او وقتلر ، اورانوس ایله نپتون کشف اولونمامشدی .
[۴] رجعت برییلدیزک سیر و حرکت مخصوصه سی غربدن شرقه ایکن ظاهراً شرقدن غربه متوجه
اولماسی درکه سرعت و بطاثلرینه کوره بر مدت ظاهراً کوریلان رجعت امتداد ایدر . صوکرالیه
غربدن شرقه دوغرو سیر و حرکت ایدر . سیر و حرکت مخصوصه سی شرقدن غربه توجه ایتش اولان
ییلدیزک ینه غربدن شرقه متوجه اولماسی کیفیتنه استقامت دیرلر .

[۵] « سندهند » سانسقریت لسانده « سیدهاستا » تعبیرنک مقابلی در ، « الدهر الداهر » معناسنه
کلیر . عربجه ده برکله مشتقاتی ایله توصیف اولونورسه شدت معناسی افاده ایدر : داهیه دها کی که
پوسکوللی بلا دیمکدر . الدهر الداهرده ابدی بر مدت معناسنه کله جکدر . سندهند مبادی فلک ایله ده
ترجمہ اولونمشدر .

الخوارزمی « دیا مشهور اولان زیحی تألیف ایتدی . بوندن سوکرا بلاد اسلامیة ده بوزیج معمول به اولدی . ابوجعفر الخوارزمی بعضی جهتلرده سنده هند کیره مخالفت ایتمش ، اصل کتابده مؤلفک هندسه ده کی ضعفنه دلالت ایدن بدیهی برخطایی ده ازاله ایتمشدی . اصحاب سندهندن اولوب اوزمانده بولونان منجملر ابوجعفر الخوارزمی نیک بوکتابی یک بکنیدلر . اطراف و آفاقه اوچوردیلر .

هندیلر اراستنه زیحی ده اوچ مذهب وارایدی : سندهند ، ارکند ، ارچهر . بوادج مذهبدن اول باول اهل اسلامه کچن مذهب « سندهند » مذهبی ایدی . ابن سینا ایله ابن الهیثمک معاصری اولان ابوالریحان « زیح الارکند » نامیه بر کتاب یازمقله ایکینچی مذهب ده اهل اسلامه کچمش ایدی .

زایجه زیحجن باشقادر . زایجه بر حکمه نظریاتک ایچین ییلدیزلرک فلسفده کی موضعلرینی تعیین خصوصنده مستعمل مربع ویا مدور بر شکل در . زایجه عادتا معین بر زمانده فوق الارض سما خریطه سی در که سیارات و ثوابت یرلی رینه یازیلیر .

هرسنه باصیلان تقویملرک باش طرفنده سال عالمک زایجه طالعی واردر . یکی دوغان چوجقلر ایچین زایجه بابیلیر . چوجنک وقت ولادتنده افق شرقیدن دوغان برج ودرجه و دقیقه « طالع » دیرلر . اوضاع فلسفیه ایله یکی دوغان چوجقلرک . ملل و دولک بو عالمده حادث اوله جق اولان اثرلرینی بیلمکدن بحث ایدن علمه « علم تنجیم » دیرلر .

زیح وزایجه دن باشقا برده زائرجه واردر . زائرجه بر نوع اعمال حسابدر ، مغیاتی استخراج مقصدیه حروفی قیرق قیرق یازمق ، کلمات بیتنده کی ارتباط حرفیه ایله سؤال و جوابلر چیقارمق کیفیتی در . بوندن مقصد اکوانده ساری اولان اسراری احاطه ایدن حروفدن نشأت ایدن کلمات الهیه و اسماء حسنی سایه سنده نفوس ربانیه نک عالم طبیعتده تصرفی در . زائرجه علم حروف فروغندندر . علم حروف ده علم بحجوم کبی فنون ضعیفه دندر . نته کیم « اضعف العلوم علم الحروف و النجوم » دینمشدر . علم حروفک یگی اسمی سیمیا در .

بعضی آلات رسمیه — مدنیت اسلامیة دورنده [۱۵-۲۰] قادر آلات رصدیه وار ایدی . بعضیلری بونلردر :

اسطرلاب ، میزان شمس ویا مرآت و مقیاس نجوم دیمک ایدی ، بو آلت ایله شمسک ارتفاعی ، سمت قبله ، طالع ، اوقات ، ارضک طول و عرضی کبی برطاقیم احوال نجمیه بقولای بر طریق ایله بیلنیر ایدی . بعضلرنجه « جام جهانما » بودر . اک اول بو آلت بطلمیوس

طرفندن ایجاد اولوندی . اسلامده ایلک اوکجه یاپان یاقینده اسمی کچن محمد بن ابراهیم الفزاری ایدی .

ذات الحلق بری بری ایچنده آلهی حلقه یعنی دائره دن متشکل اولوب شکلاک بیوک آلت رصدیه اولدینی کجی خدمت نقطه سنده مهم ایدی . ذات السمعت والارتفاع سمت و ارتفاعی آلامق ایچین یاییلان ، ذات الشعبین ده ارتفاع آلمق ایچین ترتیب ایدیلان برآلت ایدی .

ابنه یونسک ارنحالی — امام شافعی نک اصحابندن واقوال جدیده سنک راویلرندن اولان یونس بن عبدالاعلانک تورونی ، مصر محدث و مورخی و علماء مشهوره سندن بری اولان عبدالرحمنک اوغلی علی الصدفی عمرینک قسم اعظمی جبل مقطعه رصدخانه سنده ارساد کواکب ایله کچیرمش ، (۳۹۹) تاریخ هجری سنده ارنحال داربقا ایدرک یرنی ابن الهیثمه براقشدر [۱]

۲ — ابو علی ابن الهیثم [۲] ابن یونس کجی یالکیز راصد دکیل ، بلکه مدقق بر فیلسوف ، حاذق بر طبیب ایدی . حقایقه وصول ایچین حجة الاسلام ابو حامد محمد غزالی دن بر عصر اول ، فرانسر فیلسوفی ده قارتندن ده درت ، بش عصر اول شرقده شک طریقنی التزام ایتشدی . فضیلت علمیه ایله فضیلت اخلاقیه بی نفسنده جمع ایدن بر فیلسوف ربانی ایدی . قفاسنه یالکیز حتی صوقش ، قلبه عدلی یرلشدرمش ایدی . ابن الهیثم دوشونشده یالکیز حق و صواب آرار ، ایشنده یالکیز خیر وعدل کوزه دیر ایدی . فلسفه بی اله ایتک خصوصنده تعقیب ایتدیکی یولار پک زیاده شایان دقت و عبرتدر .

ابن الهیثم اسلاملرک ایلک بنا ایتدکاری بصره شهرنده [۳۵۴] تاریخنده دوغمش ، ینه اسلاملرک بنا کرده سی اولان بغدادده تحصیل کمال ایله مشدی . داها صوکر بغداددن قالقوب مصره کتیدی . آخر عمرینه قادار اوراده اقامت ایلدی و [۴۳۰] تاریخنده قاهره ده وفات ایلدی . بوندن دولایی کندیسنه « ابن الهیثم البصری ثم المصری » دینمش ایدی . ابن ابی اصیبعه طبقات اطباء سنده مولدینی دکیل ، موطنی نظر اعتباره آلهرق کندیسینی مصر اطبایی میاننده ذکر ایدیور ، نته کیم معلم ثانی ابونصر فارابی بی ده موطنی اعتبار یله شام اطبایی میاننده یازیور ایدی .

[۱] اخبار الحکما ، قاموس ریاضیات

[۲] بن ابی اصیبعه ابوالعباس احمد بن القاسم السعدی الخزرجی ابن الهیثمک اسمنی محمد کوسته ردینی حالده جمال الدین ابوالحسن علی بن القاضی اشرف یوسف القفطی بالعکس حسن کوسته ریور . قاموس ریاضیاتده برکزه حسن ، برکزه ده محمد کوسته رلشدر . ایاصوفیه کتبخانه سنده کی « المناظر » کتابنده اسمی حسن در . بوحالده ابن القفطی نک بیانی داها دوغرو اوله حق در .

ابن الہیثم يك زياده دكي ، علومده متفنن ایدی ، شمر قده ظهور ایدن ریاضیون وهیئونك اك مشهور لر زندن ایدی . زماننده علوم ریاضیهده هیچ بر مثلی ، دکیل مثلی ، اوکا یاقین بیلہ بر عالم یوق ایدی . وقتی اشتغالات علمیہ ایلہ کچیر ایدی ، خیری سهور ، دغدغه دنیادن چکنیر بر ذات ایدی . مشار الیه اك مشهور واک یوکسك بر ریاضی اولدینی کبی ماهر و مدقق بر فیلسوف ایدی ، ارسطونك بر جوق کتابلرینی تلخیص و شرح ایتیش ایدی . فیلسوفز بونکله قالمادی ، جالینوسك بر جوق کتب طبیه سنی ده تلخیص ایتدی . فن طبعدهده نظریاتی مکمل ایدی ، شو قادار که تورک فیلسوفی فارابی کبی عملی طبعده بولونماش ایدی ، مداوات خصوصنده ممارسه سی یوق ایدی .

ابن الہیثمك تصنیفاتی جوق ، بونکله برابر غایتده استفادہ لی ایدی . لسان عربی یه وقوف و اطلاعی ده واسع ایدی . بونلردن باشقا حسن خطی ده وار ایدی [۱] .

حاکم بامره ابن الہیثمك حکمتده کی کالی ایشیدی و او غدار ، خونخوار حاکم فضل و کماله عاشق ، دیدارینی کورمکه مشتاق اولدی . ابن الہیثم « بن مصرده بولونسا یدیم نیلک طاشا سندن حقیله استفاده ایدیلہ جک بر یول بولوردم » دیمش ایدی [۲] . بو حاکم بوسوزی ده دویدی . ابن الہیثم اولان اشتیاقی آرتد قجه ارتدی ، بونک اوزرینه بک جوق باره کوندره رک فیلسوفزی مصره دعوت ایتدی . ابن الہیثم حاکمک بود عوتنه اجابت ایدرک بغداد دن قالقوب مصره کلدی . حاکم بامره استقباله چیقارک مأمولک فوقنده اعزاز و اکرام ایتدی . استراحتی تامیلہ تأمین ایلدی ، استراحت زمانلرینی کچیرد کدن صوگرا کندیسندن وعدینک یرینه کتیرله سنی طلب ایتدی . ابن الہیثم لایقله دیگله ند کدن صوگرا تصوراتی ا کمال ضمنتده خاطرینه کلن یلاننه یاردیمنده بولونمق اوزره بعضی ارباب معرفتی رفاقنده بولوندر بره رق اقلیم مصری دولاشدی . ائم ماضیه دن قالان مبانی و آثارک جسارت و مناتی ، او کوزہ لم آثار عتیقه یی کورونجه هندسه جه خارق العاده اولان اوقادار جسم آثاری یاپان اسکی مصریلرک بوقادار مهارت لر یله هر حالده نیل مسئله سنی حل ایدہ جکلرینی ، اونلرک یاپاماد قلری برایشی کندیسنک یاپامایه جغنی درک ایدرک غیرته فتور کلدی ، عزم و همتی قیرلدی .

[۱] ابن ابی اصیبه ارشیمدس زمانندن اول نیلک طاشماسی زماننده بوغولق قورقوسیلہ مصر کو ییلر قارشولرنده کی طاغله چیقارلر ، اورالده اقامت ایدرلر ایدی . نیل تناقصه باشلانجه طاقم طاقم یرلرینه دوزلر ، اکوب بیچمکه باشلارلر ایدی . ارشیمدس اراضینی اولچدی ، بر ریایدینی سدرلر اوزرینه کو یلر ، کو یلر آراسنه کو یلر قوردی . اریق بر کو یلر دیکر بر کو یلہ صو یجدی ، هر بر کو یلی وقتنده اکوب بیچمکه باشلادی .

التهیات مجموعہ سی صابی ۴

صو کرا نیلک آق دینی یوکسک محلی ده معاينه ایتدی، اطرافنده تجربه لری ایدی. آرتیق عجز و ضعفی، مرامنه واصل اولامایا جتنی اکلادی. اوتانه، صقیله اورادن دوندی، «حا کم بامره» به معذرت بیان ایتدی.

حا کم ابن الهیثمی تقدیر ایتدیکندن اونی بعضی مناصب دیوانیه ده قوللاندی. ابن الهیثم یووظیفه یی، رغبتدن دکیل، بلکه حا کمک ظلمندن قورقارق قبول ایتدی [۱].

معلوم اولدینی اوزره حا کم غایت دونه کایدی. ذهنده قوردینی برطاقم قورونیلر ايله غایت عادى بروسيله ايله قان دوکرایدی. درزی مذهبی مقاله سنده ذکر اولوندینی اوزره قاضی القضاة حسین ابن النعمانی آتشمه یاقش، وزیر عیسی بن نسطور ايله دیگر وزیر فهد بن ابراهیمک، و امین الدولة ابن عمارک بونینی اوردرمش، برچوق رکابداریلرک قاتنه کیرمش، حتی برنی بره یاتیره رق قارتنی یاروب باغیر صاقلرینی چیقارمش ایدی.

عدل ايله عملی فلسفه سی نتیجه سی بیلن فضیلتی فیلسوفز غدار و خونخوار. حا کمک آلت عدر و ظلمی اولمادن قورقارق دوائر حکومتدن قورتولما چاره لرینی دوشونمکه باشلادی. دوشونه دوشونه خاطرینه غریب برچاره کلدی. مجذوبلغه اورمادن، دیوانه لک کوسترمه دن باشقا، برچاره بوله مدی. حا کم بو حالی صحیح صاندی. خدمته باقاجق بر آدم تعیین ایتدی. نه سی وار ایسه اوکا وضع بد ايله دی. علی جناب فیلسوفز؛ حا کمک اورتادن قالقماسی تاریخی اولان [۴۱۱] سنه سنه قادار بو حال اوزره اونده قابالی قالدی، هیچ بریره جبقامدی. [۲]

حا کمک تحمل فرساظم و غدری نتیجه سنده قلبی اوزرینه یرینه اوغلی «علی ظاهر» کچدی. ابن الهیثم ده مجذوبلغه اورمادن، ساخته دیوانه لکدن قورتولدی، کویا اقامت بولمش اولدی. اوتاریخدن بوناریخه قادار اونده قابالی قالدینی حالده ارتیق اوندن چیقدی. چونکه «علی ظاهر» باباسی کبی دکیل ایدی، زماننده درزیرلر مفهوم ایدی.

ابن الهیثم فاطمیلرک تأسیس کرده سی اولان جامع ازهر قپوسنده کی برقبه یی مکان ایدندی. فارابی کبی مناصب دیوانیه دن خوشلانماز، مال دنیا به رغبت ایتمز ایدی. ایشته اوقبه الننده قناعتکار بر حالده عمرینی کچیردی. کندیشی مجذوبلغه اوردینی زمان وضع ید ایدیلن ماملکی ینه کندیشنه اعاده اولوندی. زمانی تصنیف، استنساخ، تدریس و افاده ايله کچیردی. التون نیلازیک دینلن النده کی حسن خطی معیشتی تأمین ایدیوردی. بویه لکله بر چوق کتب

[۱] این ابی اصیبه، ابن القفطی

[۲] ابن الهیثم بوندن اول بصره ده وزانه کچدیکی زمان فلسفه تبعته مانع اولور تاسه سیله ینه کندینی مجذوبلغه اورمشدی.

ریاضیه یازدهش ایدی، هر سنه مجسطی، اصول اقلیدس و متوسطات اولی اوزره اوچ کتاب استنساخ ایدزه بونلری یوزاللی التونه صانار ایدی، بونکله برسنه ک معیشتی تأمین ایدیوردی، بو خصوصده برسوز-ویلنمزدی، اون پاره اکسیک آمازدی، تاریخ وفاتی اولان دورتیوز اوتوز سنه سنه قادار عمرینی بویله کچیردی اوسنه وبایه طوتیلهرق عالم بقایه کوجدی [۱].

مجسطی و اصول اقلیدس — مجسطی بطلمیوسک اثری ایدی، فلکیات حقنده بر اصل ایدی. بطلمیوس علم هیئتک ارسطو طالسی ایدی، آثار باقیه ده بیان اولوندینی اوزره بطلمیوس، زمانه قادار هیئت علم-اسنک میدانه کتیر دکلری کشفیاتی، اجرا ایتدکلری رصداتی بر کتابده جمع وتلفیق و بر مسلك صورتنده تنسیق ایله مشدی. کتابک اسمی پک بویوک معناسنه کلان «مغیسی - مغیستو - ماغاسق» نامیله شهرت بولمغه اهل اسلام تعریب ایله «مجسطی» دیمشله ایدی. مجسطی اهل هیئت ونجیم ایچین دستور اعظم ایدی. اک اول عربجه یه نقل و شرحه اهتمام ایدن وزیر برمکی یحیی بن خالد ایدی. اصول اقلیدس ایسه هندسه ده بر اصل ایدی، حکماء یونانیه آراسنده آدی «الارکان» ایدی،

صوکرارومله «الاسطوانات» اهل اسلام ده «الاصول - les Eléments» نامی ویرمشلر ایدی. اصول اقلیدس هم هندسه، هم نظریه اعداد کتابی در [۲]. اک اول [۱۸۵] ده حجاج بن یوسف بن مطر الکوفی طرفندن عربجه یه نقل اولوندی. مشارالیه بر کره عباسیلردن «هارون»، بر کره ده «مأمون نامه» ترجمه ایتمکله برینه «هارونی»، دیکرینه «مأمونی» دیر ایدی. مأمونی اولانی شایان اعتماد ایدی. اقلیدس ده هندسه نک ارسطوسی ایدی. اصول اقلیدس اون بش مقاله اوزره مرتب ایسه ده آثار باقیه ده بیان اولوندینی اوزره اون دردنجی ایله لون بشنجی مقاله اقلیدسک دکیل ایدی.

موسی اوغللرندن حسن اصول اقلیدسک یالکز آلتی مقاله سفی یعنی یاریسندن آز بریرینی اوقودینی حلاله هندسه کندیسندن فطری وموهبه باری اولمغه مجرد استمداد مادر زادی ایله سائر لرینک وارا مادینی درجه یه وارمش؛ قوه فکریه سی ایله زاویهی اوچ مساوی قسمه آیرمق، برنسبت اوزره متوالی اولان ایکی خط اراسنده ایکی خط طرح ایتک کبی مسألی ایجاد ایله مش ایدی.

مأمون اصول اقلیدس اوقومایانی مهندس صایماز ایدی [۳]. یونان واسلام ریاضیلری

[۱] ابن القفطی، ابن ابی اصیبه

[۲] آثار باقیه

[۳] ابن القفطی

بوکا بک چوقا اهمیت ویرمشر ، کرک شرح ایتمک صورتیه اولسون ، کرک مشکل و مغلق اولان یرلرینی ایضاح ایتمک صورتیه اولسون ، کرک فائدلرینی بیان ایتمک صورتیه اولسون ، خلاصه نصل اولورسه اولسون هر صورتیه بوکا اعتنا ایتمشلردی .

متوسطانه کلنجه تعلیم صرهمسندہ اصول اقلیدس ایله محبسطی اراسندہ اوقونه جق کتابلردرکه اک مقبول واک اعلاسی ناذوسیوسک «کتاب الاکر» ی در [۱] . ارشیمدسک «المأخوذات» ی و دیگر بر طاقم کتابلرده متوسطاندن معدوددر . فیلسوفنرک یازدینی یا «الاکر» ویا دیگرلرندن بری ویا هبسی اولاجقدر . فقط متوسطانک اک اعلاسی «الاکر» اولقله اونی یازمش اولماسی داها محتمل دره بعضی ترجمهلرده متوسطانه ارسطونک متوسطاتی دینمش ایسهده دوعرو دکیلدر .

متوسطانک معنای عمومیمی عمومه منافعی چوق اولوب مختصر و مبسوط اولمیان کتابلردر .

مختصرات علومده منتهی اولان کیمسه ایله کسکین ذکالی بعض مبتدی نک ایشنه یارایان کتابلردر .

مبسوطاتده مأخذ کتابلرینه ، مطالعه یه یارایان بویوک کتابلره دیرلر . ابن الهیثمک مناظری متوسطاندندر .

ترجمه مال رسالسی — فیلسوف ریاضی ابن الهیثم البصری [۴۱۷] تاریخنده ترجمه حال ایله افکار و آثارینی مبین بر رساله یازمش ایدی که او و قتل آتمش اوچ یاشلرنده اولدینی ا کلاشیلیور ایدی . بو رساله ابن ابی اصیبعه نک طبقات اطباسنده واردر . رساله بک زیاده جالب دقت اولقله مهم نقطه لرینی کوزدن کچیره لم :

کوچوک یاشدن بری خلقک مخلف اعتقادلربی کرکی کبی دوشونورایدیم . کورو یوردیم که هر بر فرقه باغلاندینی رأی و فکره صیم صیقی صاریلوردی ، بن ایسه هپسندن شبهه

[۱] ناذوسیوسک کتاب الاکر ایله اوطوقیوسک الکرة المتحرکه سی ، اقلیدسک المعطاتی ، ماناولاسک اشکال کریه حقنده کی کتابی ، ناذوسیوسک کتاب المساکنی ، اقلیدسک تحریر المناظری ایله ظاهرات الفلکی ، ناذوسیوسک ایلم و لیلای حقنده کی کتابی ، اوطولوقسک طلوع وغروب حقنده کی کتابی ، ابقلاوسک مطالع حقنده کی کتابی ، ارسطرخسک حد الشمس والقمری ، ارشیمدسک مأخوذاتی ، ثابت بن قره نک المفروضاتی ، موسی اوغللرینک مساحه الاشکال البسیطه و الکریه سی ، احمد بن محمد الکریه سی نک مساحه الخلقه حقنده مقاوله اولاسی ... الخ بشیر آغا کتبخانه سندہ [۴۱۸] بومرولو مجموعه وازدر . بونلردن ابقلاوسک کتابی ، اقلیدسک تحریر المناظری ، اوطولوقسک طلوع وغروب کتابی الکنندی اصلاح ایتمش ایدی . ایلک اون دردی متوسطاندندر .

ایدیوردم . یقیناً بیلوردم که حق بردر ، اختلاف یالکز او حقه سلوک جهتندن نشأت
ایتمشدر . سن کاله بالغ اولونجه یه قادار بوحال دوام ایتدی . وقتا که عقلیات ای ادراک ایده جک
کاله ایرنشدم ، آرتیق حق جوهرینک معدنلرینی آراشدردمغه قویولدیم ، یوزمی ظن
وتخمینلری برطرف ایدجک شینه چه ویردم ، الله یانلاشدیراجق ، رضاسنه اولاشدیراجق ،
طاعت وتقوایه کونوره جک اولان رأی وفکری الده ایتمه قرار ویردم . بو خصوصده کی
قرارم قطعی ایدی . عجیب بر صورتده راست کهمی دیرسک ؛ حق طرفندن کلن بر
الهام ایله می دیرسک ؛ دیوانه لکمدن ناشی می دیرسک ؛ حاصلی نه دیرسک دی ؛ بن
کنج لکمدن بری عوام ناسی حقیر ، خفیف کوروردم ، اولره اصلالتفات ایتدم . شوق
و آرزوم یالکز حق ترجیح ، علمی طلب جهتنده ایدی . هوسم یالکز بونلرده ایدی . بنجه
مقرر ایدی که انسان دنیاده بو ایکسندن داها اتلی ، الله داها یاقین هیچ برشینه نائل
اولامایه جق در . ایشته بن بوامل اوغورنده آرا و افکار واعتقاداتک ، دیانته عائد علملرک
هرچشیدینه طالدم ایسده اولردن هیچ بر فائده کوردم ، حقه هیچ بر یول بوله مدم .
ارتیق آکلادم که انجاق ماده وغصیری حسیات ؛ صورتی ده عقلیات اولان آرا و افکار
یولندن حقه واصل اوله بیلجه کم . بوجهی ده انجاق ارسطونک قرارلشدردینی منطق ،
طبیعیات والهیات علومنده بولدیم .

ارسطو ایسه علمی شویله ترتیب ایتش ایدی :

۱ — منطق — ارسطو اولو امورکانه و جزئییه ؛ عام و خاصی تقریر ایله باشلامش ،
صوکرالفاظ منطقیه ، تقسیم و معانی تقریر ایتش ایدی . بویله جه کلیات و مقولات [۱]
بحثی بتدکدن صوکرال قیاسک عنصر و ماده سی اولان اخبار و قضایایه و اقسامنه ،
فصللرینه ، خاصه لرینه کچیورایدی [۲] . داها صوکرال قیاسه کلیور ، قیاسک مقدمه لرینی
تقسیم ، مختلف شکللری ، قیاسه لازم کان نتیجه لری ، قیاس ضروری ایله قیاس اقناعی نک
مقدمه لرینک صورت ترتیبلرینی ، قیاسک صورتلرینی ، فصللرینی ، نوعلرینی بیلدیریور
ایدی [۳] . بوندن صوکرال برهانک ماهیتته ، ماده لرینک شرحه کیریشورایدی [۴] . جدل [۵] ،

[۱] المقولات وقاطاغوراس کتابی بر مقاله در .

[۲] العباده وبارمیناس کتابی ده بر مقاله در .

[۳] القیاس وائلوطیقا الاولى کتابی ایکی مقاله در .

[۴] البرهان وائلوطیقا الثانية کتابی ایکی مقاله در .

[۵] المواضع الجدلیه وطویقا سکز مقاله در .

مقاله [۱] ، خطابه [۲] ، شعر [۳] دن عبارت اولان صناعات اربعه ایله منطقه نهایت وریور [۴] .

۲ — طبیعیات — ارسطو منطقدن صوکرّا طبیعیاتی شرح خصوصنده صره سیله بوجه آتی کتابلر یازیور ایدی :

۱ — السماع الطبیعی — ارسطو سماع طبیعی کتابنده [۵] برهانه محتاج اولمیوب استقرادن ، تقسیم و تحلیل دن مأخوذ اولاجق اولان ، بالطبع معلوم اولان شیرلی تقرر ایدیور . بوباید وارد اولان اعتراضلری بالبرهان رد و ابطال ، شک و شبهه قائلانلرک یا کیلدقلری نقطه یی ایضاح ایلدیور ، سماع طبیعیده کی سوزلری الی شیئه یعنی مبادی کونیّه و طبیعیّه ؛ مکان و خلایه ، نامتناهی ، زمانه ، حرکت ، محرك اوله عاندر [۶] .

ب — الکوره و الفساد — ارسطو بواثرده ارضک کون و فساد ی قبول ایتدیکنی ایضاح ایدیور [۷] .

۷ — الاناء الهیوره — ارسطو بو کتابده جوسماده حادث اولان بولوط ، سیس ، روزکارلر ، یا غمورلر ، کوك کورله مسی ، شیمشک چاقاسی ، ییلدیرم کی حادثات جویه دن بحث ایدیور . صوکندهده امور معدنیّه یی واسباب تکوینی ذکر ایلدیور ایدی [۸] .

د — کتاب النبات والحیوانه — ارسطو بوراده نباتک و حیوانک ، ماهیترینی ، نوعلرینی ، خواص و اعراضی بیان ایدیور [۹] .

[۱] الحکمة الموهمة و سوفسطیقا کتابی بر مقاله در .

[۲] الخطابه و ریطوریا کتابی اوچ مقاله در .

[۳] الشعر و فوطیقا کتابی ایکی مقاله در .

[۴] بو ترتیب فارابینک ترتیبی در ، کتاب اسملری ده فارابی نک قبول ایتدیکی اسملردر .

[۵] سماع طبیعی « سماع الکبان » نامی ایله معروفدر . سکنر مقاله در : صورت ، عنصر یعنی هیولای اولی ، عدم ، زمان ، مکان ، خلا ، ملا ، نامتناهی بابلرینه آیریلش ، بر چوق فلاسفه طرفندن شرح و تفسیر اولونمشدر . [۶] ابن الهیثم سکنر بابی مبادی ستغیه ارجاع ایدیور .

[۷] بو کتاب ایکی مقاله در .

[۸] بو کتاب درت مقاله در .

[۹] ارسطونک نبات حقنده کی کتابی ایکی مقاله در ، حیوانات حقنده متعدد کتابلری واردر . حیوانک حرکتی و تشریحی حقنده کی کتابی یدی ، ماهیاتی حقنده کی کتابی اون ، حیاته سبب اولان اعضا حقنده کی کتابی درت ، حیوانک تکونی حقنده کی کتابی بش ، بر یوزنده کی حیوان حقنده کی کتابی ایله عمرلرینک اوزون و قیصه اولماسی حقنده کی کتابی برر مقاله در . ابن ابی اصیبعه و ابن الفظطی

ه — السماء والعالم — ارسطو بوراده عالمك ماهيت و حقيقتي وقوة الهية نك عالمه اولان
اتصالی بيلديرييور [۱] .

و — كتاب النفس — ارسطو بوراده نفس حقتده كي رأيي بيان ايديور، كندی سوزينه
مخالف اولان بوتون سوزلري جرح وابطال ايله يور، نفسي اوج قسه، «يعني نفوس غاذيه»
ويا (ناميه) «نفوس حاسه» يه، «نفوس عاقله» يه آييريور، نفوس عاقله نك احوالي ذكر ايديور،
حواسك احوالي شرح، عقلك سبيلريني فصل ايله يور . بوتون خفي اولان شيلري كيزلي
ايضاح ايديور [۲] .

۳ — الهيات — ارسطو بو كتابلر كه پستي مابعد الطبيع ايله بيتريور . مابعد الطبيع الهيات
حقتده كي كتابيدر، بوراده «معبود بر در، حكيم در، جاهل د كيدر، قادر در، عاجز د كيدر»
جواد در، بخيل د كيدر، قضيه سني بيان ايديور، حقه سلوك اولونوب ماهيت و جوهر ي
ادراك اولونه جق، ذاتي و ماهيتي بولونه جق اصولي ايضاح ايله يور [۳] .

ايشته بو حلالر نجه بللي اولونجه ارتيق علوم فلسفيه يي طلبه قويولدم . علوم فلسفيه اوج
قسمدر: رياضيات [۴]، طبيعيات، الهيات . بن اوج علمك اصول و مباديسنه صاريله رق فروع ي
الده ايتدم، احكامنك يوكسك جهتلرينه چيقدتم . صوگرا دوشوندم كه طبيعت انسانيه
فسادي قبول ايدر، قايه حاضر لانيير . كنتجلك زماننده قوه فكريهم بو اصولي تماميله
احاطه ايتديكي حالده اختيار لادينغ زمان قوه ناطقه نك آلي دوجار فساد اولمغله بونلري
احاطه دن عاجز اوله جق در . آرايه آرايه بوكاده بر جاره بولدم: بو اصول ثلاثه دن قوه فكريهمك
تصويريني احاطه ايتدكراريني شرح و تلخيص و اختصار ايتدم، فروغندن ده ايضاح اولونه جق،
غوامضي كشف ايديله جك شيئي تصنيف ايله دم . تام [۴۱۷] سنه هجريه سنك ذالحجه سنه
قادر بوكا دوام ايتدم . مدت حياتمه جهد و غيرتم ي صرف ايتمكه انجاق اوج شيئي قصد
ايتدم : ۱ — حقي طلب و ترجيح ايدن كيمسه يي هم حال حياتمه، هم وفاتمه دن صوگرا
مستفيد ايدم بيلمك . ۲ — قوه فكريهمك بو علومي دوشونه بيلمه سي، لايقيله قاورايه

[۱] بو كتاب درت مقاله در . ابو زيد البلخي بونك باش طرفتي شرح ايتشدر، ابوهاشم جيائي نك
بو كتاب حقتده بر رديسي و اردر .

[۲] كتاب النفس اوج مقاله در .

[۳] بوكا «كتاب الحروف» ده دينير . بونك ترتيب حروف يونانيه ترتيب اوزره در برنجيسي
كوچوك الف در . فارابي نك بو كتابده كي مقصدي بيان ايدم مهم بر رساله سي و اردر . كتاب الحروف
اون ايكي مقاله در .

[۴] رياضياتك اسكي تمبيري «تعاليم» در .

بیلیمه سنی اثبات خصوصنده کندیم ایچین بر نوع ریاضت اوله بیلیمک . ۳ - قوجه لوق زماننده ، سن شیخو ختمده حاضر لوق اوله بیلیمک .

بو خصوصده جالینوسک [۱] «حیلة البرء» [۲] کتابنک یدنجی مقاله سنده دیدیکی کبی یا باشقاسنک ایشنه یارایوب اونی مستفید ایتمک ویا کندیمک ایشنه یارایوب تصنیفده قوه فکریه ایچین بر نوع ریاضت ، سن شیخو ختمده حاضر لوق اوله بیلیمک قصدیه کتاب یازدم .

اصول ثلثه حقهده کی شرح لرمدن حق طلب خصوصنه نه درجه دماغ یوردیغ ، حقیقه واصل اولوق خصوصنه نه درجه حریرص اولدیغم اکلاشیله بیلیمک ، بوندن باشقا احق ، او اناق ، سوراق مقوله سی آدم لردن یعنی عوامدن کندیمی چکدیکمک حقیقی ده بیلیمک چکدر [۳] - آناری — ابن الهیثمک آناری پک چوقدر ، هپسی ده اوقویانی مستفید ایده چکدر درجه ده اونی یازلشدر . ذکرا اولونان رساله سنده بیان ایتدیکنه کوره [۴۱۷] تاریخ هجرینه قدار اصول ثلثه یعنی ریاضیات ، طبیعیات والهیاته عائد التمش طقوز کتاب یازمشدر . بونلردن یکریمی بشی ریاضیاته ، دیگر لری طبیعیات والهیاته عائد ایدی .

۱ — ریاضیات :

۲ — اصول اقلیدسی شرح و تلخیص -

۲ — حل مشک علی اقلیدسی — ابن الهیثم برنجی کتاب ایله اصول اقلیدسی شرح و تلخیص ایتدیک کبی بشنجی مقاله ده اقلیدسه وارد اولان شکی حل خصوصنده ده بو کتابی یازه شددر .

۳ — الجامع فی الاصول الهندسیة والهندیة من کتاب اقلیدسی وابولونیوسی —

ابن الهیثم بوراده اصول هندسیه وعددییه اقلیدسی وابولونیوسی جمع

[۱] لغت یونانیه ده اسماء موضوعه نیک نهایتنده کی (سین) لغت عربیه ده کی تنوین حکمنده در . جالینوس ، انکساغورس ، دیوجانس ، ارسطوطالیس ، فرافریوس ، ارشمیدس ، اقلیدس ، بطلیموس ، فیثاغورس ، افیغورس «ایپکور» کروسیفیس ، قاطیغوریاس باریمیناس کبی ، نهایتنده «س» بولونمایان اسملر آزددر . افلاطون ، سقراط ، انالوطیقا ، ریطوریا ، نیقوماخیاس کبی — ابن ابی اصیبعه

[۲] «حیلة البرء» اون دورت مقاله در . بونکله هر بر مرضک قیاس طریقله فصل تداوی اولوندیغنی حکابه ایدیور . بونک آلتی مقاله سنی (ایارن) نامنده بر کیمسه ایچین وضع ایتمشدر . (ایارن) وفات ایتدکدن صوکر (اوجانیانوس) اونک استکمالانی رجا ایتکله متبانی سکیز مقاله یی ده اونک ایچین وضع ایله مشدر . ابن ابی اصیبعه ابن ابی اصیبعه

[۳] ابن ابی اصیبعه

ایدیور، اصولی انواع و اقسامہ آیریور۔ ابن الہیثم بونگله قالمایور، امور تعلیمہ (ریاضیہ) وحسیہ ومنطقیہ دن تنظیم ایتدیکی برطاقم برهانلرده ایراد ایدیور۔

ابن الہیثمك ذكر ایتدیکی ابولونیوس « کتاب المخروطات » یازمش ایدی۔ فقط مرور زمان ایله بو کتاب بوزولدی۔ بونك، موسی اوغللرینك بیاننه کوره، برقاج سبی وار ایدی : اول کتابی استنساخ کوچ ایدی، تصحیحی اوغورنده اوزون اوزادی به تتبع اولونیور ایدی۔ تانیاً کتاب اونودولمش، اوتہ كنك، بریکنك الذه متفرق برصورتده قالمش ایدی۔ بوحال اوطیقیوس زماننه قازاردوام ایتدی۔ اوطیقیوس مهندس اسکندرانی ایدی وهندسه فاضل ایدی، ارشیمدس، بطلمیوس دن صوکر هندسه مصنفی ایدی۔ اوطیقیوس اونك درت مقاله سنی اصلاح ایتمش ایدی، کتاب سکنز مقاله ایدی۔ بولونان یدی مقاله ایله سکنزنجی مقاله نك بر پارچه سی ایدی۔

الکندی نك بیاننه کوره اقلیدس زماننده اسکندریه قراللرندن بعضیسی هندسه یه اولان هوسندن دولایی ابولونیوسك یازدیغی کتابك اصلاح وتفسیری اقلیدسه امر ایتمش ایدی، اقلیدس امره اتباع ایدرك اون اوج مقاله سنی تفسیر ایتدی، کتاب کندیشنه نسبت اولوندی۔ صوکر تلمیذی ابسقلاوس اون دردنجی واون بشنجی مقاله لرینی بولدی، بویکیسینی قراله اهدا ایتدی، بویکی مقاله ده کتابه اضافه اولوندی۔ ایشته بواون بش مقاله کتاب اقلیدسی تشکیل ایدیور۔ ابن القفطی نك ایریجه بیاننه کوره ابولونیوسك «المخروطات» ایله دیگر کتابی اقلیدسك اصولی تصنیف ایتمه بادی اولمشدر۔

۴ — مجسطی شرح وتلخیصی — ابن الہیثم بطلمیوسك «مجسطی» سنی برهان ایله شرح وتلخیص ایتمشدر۔ بوشرح ناتمام اولغله عمری مساعد اولورسه اتمامی وعد ایدیور۔

۵ — برهانہ الشکل — ابن الہیثم ارشیمدسك زاویہ یی اوج قسمه ایروب برهان ایراد ایتدیکی شکله عائد برهان حقنده بواری یازیور۔

۶ — الجامع فی اصول الحساب — ابن الہیثم بوراده اقلیدسك اصولنده کی اوضاعدن بوتون حسابلر ایچین اصول استخراج ایدیور، تحلیل هندسی وتقدير عددی جهتلیله مسائل حسابیه یی استخراج طریقنه سلوک ایدیور، جیرجیلره مخالفت ایدیور۔

۷ — تلخیصی المناظر — ابن الہیثم بوراده اقلیدس ایله بطلمیوس کتابلرندن علم مناظری تلخیص ایتمش، بطلمیوس کتابنده بولونیان مقاله اولانك معنالیله اتمام ایتمشدر۔

۸ — آتہ الظل — ابن الہیثم ابراهیم بن سنان بن ثابت بن قرة الصابی نك کتابندن تلخیص واحتصار ایله بواری یازیور، ابراهیم بن سنان ذکی، عاقل، حکمتده احاطه صاحبی

ایدی . فقط کندیسند هندسه غلبه ایتش ایدی . علم نجوم حقنده یازدینی اوچ کتابک
ایکیسی الت ظله عائد ایدی ، بونی تصحیح ایله برابر تام سکنز سنده اکال ایله مش ایدی .
۹ — حساب المعامروت — حساب معاملات علم حسابک فروغندندره الیم وصایم ،
مساحه ، ویرکی وسائرہ کی معاملات حقنده حساب قولانمقدن باحثدر .

۱۰ — عقود الیونیه — ابن الهیثم بن البرک وضعیتلری فصل اوله جق ؟ محکم قلعہ لر فصل
یایله جق ؟ کوزل او طہ لر فصل استیف ایدیلہ جک ؟ صاغلام کوپر یلر فصل قوریلہ جق ؟
جدول لر فصل اچیلہ جق ؟ کدکبر فصل طول دیریلہ جق ؟ صولر فصل حیقاریلہ جق ؟ ... الخ
کی بر سورو سؤالی حل ایدیور ، ابنہ وحفریاتہ بوتون اشکال هندسیہ ی تطبیق ایدیور .
فیلسوف مهندسز ، بنوردن باشقاد مسائل هندسیہ ی تحلیل ، مسائل عددیہ ی جبر طریقہ
تحلیل — مساحه — قطوع مخروطات حقنده ابولونیوسک مقالاتی تلخیص — امور شرعیہ تک
امور هندسیہ ایچنده محتاج اولدیغی شیلر ، بعضی رؤسای رصد نجومی یامغه تشویق — بغدادده
کندیسنه صورولان یدی مسئله تعلیمیہ یه جواب — تحلیل وترکیب هندسی — اصم اولان
اعداد مسائل .. الخ خصوص لر نده رساله لر یازمشدر .

ب — طبیعیات :

- ۱ — ارسطونک «السماع الطبیعی» ایله «السماء والعالم» کتابی تلخیص .
 - ۲ — عالمک مبدئی ، ماهیتی ، کالی حقنده بر اثر .
 - ۳ — مبادی وموجودات حقنده دیکر بر اثر .
 - ۴ — هیئت ، طالع دائر بر کتاب .
 - ۵ — سما خارجنده یعنی فلک اطلسک اوتہ سنده فراغ [۱] (خلا) ده ، ملاده
بولونمادیغنه ، فلک اطلسک خلا وملایه موصل اولامایه جقنه دائر بر اثر .
 - ۶ — رؤسای اهل اعتزالدن بهشمیه رئیس ابو هاشم جبائی آنفاً بیلدیرلدیکی آوزره
ارسطونک «السماء والعالم» رساله سنه قارشى بر طاقم اعتراضات سرد ایتش ایدی . ابن الهیثم
ابو هاشمی زد مقامنده بو اثری یازیور .
 - ۷ — ارسطونک مسائل طبیعیہ سی تلخیصه دائر بر رساله .
- [۱] فارابی ده «خلا» یرنده «فراغ» قولانیور . اکلاشیلورکه اوتاریخلرده «خلا» تعبیری یرنده
«فراغ» تعبیری شایع ایمش .

۸ — «تقوم الصناعة الطيبة» نامی آئنده جالینوسك اوتوزكتابندن [۱] مأخوذ اوله وق
قون طبیه دأثر بزچرق مقالاتی محتوی بررساله

۹ — ارسطو شارح لرندن یحیی النحوی - Jean Philoponus ارسطونك قاطیقو
ریاسنی اشكال حملیه به قدار اناطوطیقا الاولاسنی ، اناطوطیقا الثانية سنی ، طوبیقای سنی ؛ سماع
طبیعی وكون وفساد رساله لرینی شرح ایتمش ایدی برده آتی مقاله دن عبارت اولمق اوزره
ارسطویی رد حقتده اثری واردر . یحیی النحوی نك ارسطونك «السماء والعالم» ده کی
سوزینی جرح وابطال ایتمه سنی رد وجرح خصوصنده ابن الهیثم بو رساله یی یازیور [۲] .

۱۰ — جبرین ایله منجمین مذهب لری آراسنده کی مبادیت حقتده بر رساله یازیور .
منجمین سعادت وشقاوتی (طالع) ده کوریورلر . وقت ولادته افاق شرقیدن طلوع ایدن
برجه ودرجه و دقیقه به طالع دیرلر . زحل ایله مشتری «علویین» در زحل نحس اکبر ،
مشتری سعد اکبر ؛ مریخ نحس اصغر ، زهره سعد اصغر در . حال بو که جبرین عتدنده
سعادت وشقاوتده مؤثر انجاق جناب حق در . نته کیم شو شعر ایله بو حکم افاه اولونمشدر :

قلا السعد یقضی به للمشری ولاالنحس یقضی علینا زحل
ولکنه حکم رب السما وقاضی القضاة تعالی وجل [۳]

بونلردن باشقه فیلسوفنرک بو تقض وابطال خصوصنده شبهه به دوشن بعضی ذوات
ایچین ایری بررساله سی - ابوالحسن علی بن العباس بن فسانحسك ، منجمینك سوزلری
حقتده اولاً برردیه ، صوکر ا یازدینی جوابنه قارشى تکرار بر جوابنامه اولمق اوزره ایکی
رساله سی - حیوان ناطقك مقاصد واغراضده اختلافی ایله برابر صوابده اتفاق - امور
طبیعی سی اعتباری ایله اهوازك بغداده مرجع اولدیغنه دأثر بررساله سی - نجوم احکامی
برهان ایله تثبیت حقتده رساله سی - کونی اولان عمرلر ، اجللر حقتده بررساله سی دایها
واردر .

۶ — الهیات

الهیات کتابلری زمهره سنده باشلیجه شو رساله لر واردر :

[۱] البرهان ، فرق الطب ، التشریح ، القوى الطبیعیة ، البنضن الکبیر ، منافع الاعضاء ، اراء
اقرط وافلاطون ، حيلة البرء ، الملل والامراض ، حفظ الصحة ، اصناف الحیات ، البحران .. الخ .
[۲] فارابی ده یحیی النحوی یی رد ایتشدی .

[۳] سعد (سعادت) مشتری نك ، نحس (شقاوت) ده زحل حکم وقضای ایله اوله ماز .
فقط بو ، انجاق گوگك صاحب ومالی ، قاضیلرک قاضیسی اولان حق تعالی نك حکمی ایله اولور .

- ١ — قیرفیر یوسک مدخلی الیه ارسطوطالیسک کتابلرینی تلخیص.
 - ٢ — بوتلخیصی اختصار [١]
 - ٣ — یونانی و عربیدن ممتزج اولان شعر صناعتی.
 - ٤ — ارسطونک کتاب النفسی تلخیص
 - ٥ — عالم جزئی اولان انسانک عالم کلییه اویغون اولدینی حقنده بر اثر.
 - ٦ — «رسالته فی بطاریه مایراه المفظالموره» متکلمین حدوث عالمه قائل اولمغله اُجناب حق قاعلده کیل ایکن صوگردان فاعل اولدینی اعتقادنده بولونورلر. ابن الهیثم بالعکس فلاسفه مذهبنده بولونمغله مسلکینی مدافعه، معارضلری اولان متکلمینی رد و مذهبلرینی ابطال حقنده بوسالهی یازیور.
 - ٧ — حقایقی ادراک خصوصنده یالکیز بر تک جهت بولوندینی حقنده بر رساله.
 - ٨ — برهانک بر تک معناسی بولوندیغنه، شوقادارکه امور هندسیهده برهان صناعتی، امور طبیعی و الهیهده برهان کلامی اولدیغنه دائر بر رساله.
 - ٩ — لذت و الملک ماهیتلرینی مشعر بر رساله.
 - ١٠ — عقلک ماهیتی حقنده بر اثر
 - ١١ — کتاب فی النقض علی من رأی انه الاولیة منطافته «دلیللر بر برینک کفوی میدر؟ هم بر شینک همده نقیضنک قوتلی بر دلیلی اوله بیلیرمی؟ قوت و صحتده بر شینک دلیلی نقیضنک دلیلی کی میدر؟ یوقسا بعضیسی بعضیسنه مرجح میدر؟» ایشته بوراسی اول و آخر فلاسفه نک ذهنلرینی یورمشدر. قانتک انتقاد عقل محضنده عالم حقنده کی فکری تکافؤ ادلهیه مبنی در. تکافؤ ادله مسئلهسنه تورک فیلسوفی فارابی ده قاریشمش ایدی. فارابی شویله بر جواب ویریور: بومسئلهیه علی الاطلاق اوت دینیله مدیکی کی علی الاطلاق خایرده دینه من. امورک بر قسمی ضروری، بر قسمی ایسه ممکن در، اوچنچی بر قسمی یوقدر، بتون علوم اوایکیدن برینه بناقینمشدر. «مشهورات و اقناعیات و ظنیات حسنه و تقلیدات» و مماثللرینه بنا قیلنان سوز ممکن ساحه سنده اولمغله بومقامده ادله نک متکافی اولایلمه سی جائز اولور. فقط ضرورت ساحه سنده بولونان مسائل و علومده ادله متکافی اوله ماز.
- [١] ابن ابی اصیبه طبقات اطبا سنک مطبوع نسخه سنده برنجی اثر حقنده ارسطونک منطقنه عائد درت، ایکنچی اثر حقنده یدی کتاب کوسته ر یور.

بوراده مطلقا بر شینک دلیل صحیح و قوتلی ، نقیضنک دلیل ایسه واهی ، باطل ، ضعیف اولور [۱] .

ابن الهیثم ادله بی مشکافی کورنلری رد مقامنده بو رساله بی یازیور .

۱۲ — اوائلک کتاب صناعتی حقنده اوضاع و اصولالری مبین بر رساله .

۱۳ — اءورطییعه نك معنالی حقنده مخالف اولان بعضی منطقیونه عائد یازدینی بر رساله .

۱۴ — حکمادان ابو علی بن السمع البغدادی به [۲] صورولوب مقنع بر جواب ویرمدیکی مسئله نك جوابی حقنده بر رساله .

۱۵ — نفس کلیه نك جوهری تلخیص حقنده بر رساله

۱۶ — ارسطونك «قوة مدبره انسانك قلبنده در» دیدیکی قضیه بی تحقیق خصوصنده بر رساله .

بونلردن ماعدا حکیممزمك ، قیاس و شبه قیاس و برهان حقنده رساله سی — اهل علمه خطابا مشاعبه و مغالطه نك نه دیمك اولدیغه — برهان خلفك برهان استقامت اوله بیله جکسه — بصرده بعضی معتزله نك صوردفلری مسئله نك جوابی نقض و ابطالنه — بو عالمك فاعلنك ذاتی یالکمز فعلندن معلوم اوله بیله جکسه ، دائر آیری آیری رساله لری واردور .

تمتنبهی رساله — ابن الهیثم علوم ثلثیه دائربویه جه تام آتمش طوقوز رساله یازدقدن صوکر ایتشی دولدرمق ایچین دیگر بر رساله داها یازیور . بوراده بوتون امور دنویه و دینییه نك علوم فلسفیه نتیجه سی اولدیغنی بیان ایدیور . آرتیق نظرندنه دین ایشلری ده فلسفه نتیجه سی در ، دنیا ایشلری ده ، هرایکسی ده .

۵ — ضایع اولره رساله لری — ابن الهیثمک بوتاریخه قادار یازدینی رساله لری بونلره منحصر دکیلدر . دوغدینی بصرده ، بغداده مرجع طوتدینی اهوازده اوته کینک بریکینک النده ، افاده سی وجهله دستورلری ضایع اولمش رساله لری واردور . امور دنیایه عائد ویردیکی مشغولیتك ، سفرلردن متولداحوالك اوکوزه لم اثرلری استسناخه میدان بزاقادیغنی ، بوحالك بر چوق علمایه عارض اولدیغنی ازان جمله جالینوسده وقوع بولدیغنی یانا ، یاقیلابیان ایدیور؛ جالینوسك بعض کتابلرنده شویله دیدیکی یازمادن کری دورمایور: برچوق کتاب یازدم ، دستورلری بر طاقم اخوانه ویردم ، مشغولیت ، سفروسیاحت اونی استسناخه میدان بر اقامشدور .

[۱] المسائل الفلسفية والاجوبة عنها .

[۲] مشارالیه منطقه يدطولی صاحبي ایدی ، [۴۱۲] ده وفات ایتمش ایدی . مصر اطبا و حکما سندن اسحاق بن یونسك استادی ایدی .

رسالة لك صوکی — ابن الہیثم عمری مساعد اولوز ایسه فکرتک ساحۃ وجودہ
چقارلما سی آرزو ایتدیکی بر چوق شیلری ده تصنیف ، شرح وتلخیص ایتدی وعد
ایدیور . «الله یفعل ما یشاء و یحکم ما یرید و یدہ مقالید کل شی و هو المبدی المعید» [۱]
سوزنی علاوہ ایدیور .

علوم اوائل [۲] حقدہ کی تلخیص واختصار ایله افاضل حکما وامائل عقلا ایله مذاکرہ
قصدا یتدیکنی بر داها تکرار ایدیور ، ابوالقاسم بن الوزیر ابوالحسن علی بن عیسانک
شویتنی ذکر ایدیور :

رب میت قدصار بالعلم حیا % و مبقی قدسات جهلا و غیا
فاقتنوا العلم کی تنالوا خلودا % لاتعدو البقاء فی الجہل شیاً [۳]

وزیر اوغلی ابوالقاسم قنون متعدده امام ایدی ، بر چوق حدیث سماع و روایت
ایتمش ایدی . مجلسندہ اعتبارلی ، شرفلی ذوات بولونوردی . بونکله برابر فیلسوف ایدی ،
علوم اوائلہ قوتلی ایدی . فارابی نک تلیدی یحیی بن عدیدن اخذ علوم ایتمش ایدی . بوا یکی
بقی یحیی بن عدی کی قبرینہ یازماسنی وصیت ایتمش ایدی . [۴]

ابن الہیثم وزیر اوغلنک وصیتنی ذکر ایتدکن صوکر جالینوسک «النبض الکبیر» ندہ
دیدیکی کی بن بوکتاب ده بوتون خلقه خطاب ایتیمورم ، فاضل اولانلردن باشقاسنی قصد
ایله یورم ، بلکہ ایچلرندن بیگلرجه ، خایراون بیگلرجه آدمہ دگری اولان برتک ذاته
خطاب ایدیورم ، بن یالکنز فاضلی قصد ایله یورم . حق پک چوق خلقک آکلایه بیلہ جکی
بر شی دکیلدر . حق اوخلقک ایچندن دوشونجه لی آکلاییشلی ، فضیلتلی اولانلر ادراک
ایدر . . الخ سوزی ایله ختم کلام ایدیور .

[۱] الله دیله دیکنی ایشلر ، ایستہ دیکنی حکم ایدر . هر شیئک آناختارلری اونک النده در .
ایجاد ایدن ، صوکر ایکیدن میدانہ کتیرہ ینہ اودر .

[۲] ظهور اسلامدن اول ام سائرہ طرفندن وضع اولونان علوم عقلیه در . زمانمرده قنون
جدیدہ مقامندہ در .

[۳] نیجه اولول واردرکه علم سایه سندہ دیری در ، نیجه حیاتندہ قالانلر واردرکه نادانلق
و آرزغینلق یوزندن اولودر . آرتیق ابدی یاشامغه نائل اولقی ایچین علم قازانک ، جهل ایچندہ باقی قالقی
برشیتہ بارار صایه یک .

[۴] ابن القفطی . ابن ابی اصیبعہ .

[۴۱۷-۴۱۹] ده کی اثر لری — ابن الهیثم رساله سنده ذکر ایتدیک یتمش اثرندن باشقا ایکی سنه ظرفنده ریاضیات، طبیعیات، مناقشات و مکاتبات حقنده بکرمی قادار اتردهایازمشدرد.

۱ — ریاضیات :

۱ — عرضی معلوم اولان بر مملکتک افق دائره سندن فصل رصدیایله جغنی مشعر بر رساله .

۲ — مجسطی کتابندن جزء عملی بی استخراج خصوصنده بر رساله .

۳ — اجرام سماویه نك بمدلری حقنده بر رساله .

ب — طبیعیات :

۱ — تلخیص السماع الطبیعی — ابن الهیثم ارسطونک طبیعیاته عائد تدقیق و تتبع ایتدیک کتابلرینک باشنده ذکر ایتدیک سماع طبیعی کتابنی تلخیص ایدیور .

۲ — مقاله فی المظاهر والزمانه — ابن الهیثم بوراده ارسطونک رأی الزام ایدیور. عبداللطیف بغدادی ابن الهیثمی مکان حقنده رد ایتمشدرد .

۳ — تأثیرات اللحنه الموسیقیه — الحان موسیقیه نك نفوس حیوانیه ده ایقاع ایتدیک تأثیر حقنده بر رساله .

۴ — تلخیص الآثار العلویه — ابن الهیثم ارسطونک طبیعیاته عائد تدقیق و تتبع ایتدیک اوچنچی کتابی اولان آثار علویه بی تلخیص ایدیور .

۵ — تلخیص کتاب الحیوانه — ابن الهیثم ارسطونک ینه طبیعیاته عائد تدقیق و تتبع ایتدیک دردنجی کتابی اولان کتاب الحیوانی ده تلخیص ایدیور .

۶ — مرایای محرقه — مرایای محرقه ایکی عدد کروی مقعر آینه لردر که بولنر ایله اوزاقده بولونان اجسامی یاقق ممکن اولمغله بونامی آلمش ایدی — مشهور ارشیمدسک بو نوع مرایای محرقه ایله سیرا کوزه شهری اوکته کلن دشمن کیلرینی یاقدینی مرویدر . مرایای محرقه منعطف و منعکس و منکسر خطوط شعاعیه نك احوالندن بحث ایدن فقهده دینیر. ابن الهیثمک یازمش اولدینی مرایای محرقه ده دوقلس مذهبنه کورددر [۱] .

۷ — موهرا البصر — بصرک جوهری ایله کورمک حادثه نك فصل وقوع بولدیغنی معین بر رساله .

ج — مناقشات و مکاتبات :

۱ — ابوالفرج عبدالله بن الطیب بغدادی به طبیعیات والهیاتدن اولق اوزره بر

چوق مغالرحقنده بر رساله یازبور. ابوالفرج خریستیان، عراق فیلسوفی وطیبی ایدی. ارسطو طالیس ایله جالینوسک حکمت وطبه عانداولان کتابلرینی شرحه عطف اهمیت ایتیش، بحث وتنقیده پک چالیشمش ایدی. ابوالفرج فیلسوف شهر ابن سینایه معاصر ایدی، ابن سینا طبده سوزلرینی بکنیر ایسه ایسه ده حکمتده کی سوزینی هیچ بکنمز ایدی.

۲ — ابوبکر محمد بن زکریا الرازی فی التیمیات ونبوتده کی سوزلرینه قارشی برردیه یازیور، بوراده ده فارابی یه موافقت ایدیور. فارابی ایله ابن الهیثمک ابو بکر رازی یه قارشی دورمالری ابن زکریانک مسلک فلسفینی تامایله سوندرمشدر.

۳ — «کیملر بر طاقم پارچه لر دن مرکب دروهر برینک پارچه سی یوقدر: دینلرک سوزلرینی رد ایدیور.

۴ — نبوتی اثبات، نبوتک باطل اولدیغنه قائل اولانلرک رأی وفکرلرینی جرح وابطال خصوصنده بر رساله یازیور، بوراده بی ایله متنبی آراسنده کی فرقی کوسته ریور. رساله حقنده فضله بر سوز سویلنمدیکندن نبوت باینده فصل بر طریق تعقیب ایتدیکی بیله میورز، شوقادارک فارابی مسلک کی تعقیب ایتدیکی متکلمین مسکلندن اوزاق دوشدیکی پک محتملدر.

۵ — ابوعلی جبائی ابن الراوندی نک بعض کتابلرینی جرح وابطال ایتمشدی. ابن الهیثم بو خصوصده جبائی نک بر طاقم قصورلرینی، درمیان ایتدیکی رأی وفکر کی ایله ابن الراوندی یه اعتراضات وارد اولامایه جغنی ایضاح مقامنده بر رساله یازیور.

۶ — اسلام فلسفه سنده متکلمین ایله فلاسفه آراسنده جریان ایدن اک مهم مناقشه ومنازعه حدوث وقدم عالم حقنده جریان ایدرایدی. هرایکی طرف بوبابده دلیلرینی ایراد ایدرلر، خصملرینک دلیللرینی جرح ایلرلر ایدی.

ابن الهیثم متکلمینک حدوث عالم باینده استدلال ایتدکری دلیلک فاسد اولدیغی مین بر رساله یازیور، حدوث عالمه برهان اضطراری وقیاس حقیقی ایله استدلال اولنه بیله جگنی. درمیان ایدیور.

۷ — اهل اعتزالک صفات التیمیة نک حدوثی ایله وعید حقنده کی رأیلرینی ابطال خصوصنده ایکی رساله یازیور.

۸ — بغدادده [۴۱۸] تاریخنده صورولان بر هندسه مسئله سنه جواب ورریور.

۹ — «ازله جناب حق فعلدن خالیدز» دین متکلمینی رد ایدیور، یا گشقلرینی میدان قویور.

۱۰ — ابوالفرج بن الطیب ، قوای طبیعیه نك انسانك بدننده بولونماسی خصوصنده جالینوسك رأینہ مخالف اولدیغندن ناشی ، رد ایدیور .

دوقسانہ بالغ اولان بواترلر کندیسنك نه قادر متبحر ، نه قادر متفتن اولدیغنی ارأه ایدر .
[۴۲۹] تاریخچه قادر اولانلر — ابن الهیثم آلمش بش یاشلرینه قادر دوقسانہ بالغ اولان قیمتی اثرلری ایله اکتفا ایتیمور ، ارتحالنه قادر هان بوكا یاقین اثرلر داها یادکار براقیور . آلمش بش یاشندن سوگرا یازمش اولدیغنی اثرلرک باشلیجه می بونلردر :

۱ — هیئت العالم — بوقیمتلی اثر قورو برتعصب اوغورینه بغدادده بیرتیلوب آتسه . آتیلمشدر . شویله که « رکن » دیمکله معروف عبدالسلام بن عبدالقادر بن ابی صالح البغدادی علوم اوایی اوقویه رق اییدن ای به آله ایش ، بو خصوصده برچوق کتابلر تدارک ایله مش ایدی . بغدادده اجرای حکومت ایدن « امامیه ناصریه » یاننده اعتبارلی ایدی . فقط برطاقم کوتو آدملر عبدالسلامی چکه مه مک ، قیصقامغه باشلادیلر : « معظه دندر ، الاهی منکردر ؛ سوزی فلاسفه سوزلری دیمکدر . » کی سوزلر صرف ایتدیلر ، عادتاً حکومت زورنال ایله دیلر . بونک اوزرینه حکومت تحری مأمورلری تعیین ایتدی ، مأمورلر کیتدیلر ، اوی بی باصدیلر ، کتابلری آلت اوست ایتدیلر ، برچوق کتب فلسفه آله کچیردیلر . حکومت ، بغدادده (رجه) دینیلن برده بوتون کتابلرینک طویلانوب برجم غفیر حضورنده باقیلماسنی امر ویردی .

اوچنجی عصر هجری اوائلنده عباسلرک دور اعتلالرنده حکومت آووج دولوسی آلتوننر ایله فلسفه کتابلرینی اوتنه دن ، بریدن طویلار ، عربجه به ترجمه ایتدیرر ، بو اوغورده ملیونلرجه پارده صرف ایدردی . ایکی یوزاللی سنه سوگرا او بغداد حکومتی انحطاط دورنده ، اقراضه یاقلاشدیغنی صروده فلسفه کتابلرینی « اوراق مضره » دیه اهالی حضورنده جایر جایلر یاقیور ایدی . غیری شوکه اوزمانده طیب اولان ابن المارستانیه عباده الیتمی البکری محضا تعصب وحسدی یوزندن بواصره ظاهراً و باطناً اقیاد ایدیور دی . حکومتک امری موجبجه کتابلر کتیرلدی ، اوریاه برده منبر قورولدی ، ایشته بو آدم اوریاه چیقدی ، برنطق ایراد ایلدی ، نطقنده فلاسفه به ، فلاسفه سوزلرینه قائل اولانلر لغت ایتدی . سوگدی ، سایدی ، بو بومیانده رکن عبدالسلامی ده اونو تادی ، کوتو کوتو سوزلریه یاد ایتدی ، کتابلری برر برر چیقاریر ، اغزبنه کله فی سویلر ، کرک کتابی ، کرک مصنفی یرک دینه باتیر ایدی . کوتو سوزلر ایله هوسنی الدقدن سوگرا کتانی آتسه آتاجق اولان مأموره آتیورردی .

نام بوصره ده ابن الهیثمک بوهیئت کتابی الله کجیدی. کتابده فلسفی تمثیل ایدن دائره لری کوردی، هان «هذه الداهية الدهياء والنازلة الصباء والمصيبة العمياء» ايشته بوسکوللی بر بلاء ايشته زورلی بر فلاکت! ايشته تبه دن اینه بر مصیبت! «سوزی ايله اولو اورتی سوزلردن سوکرا پارچه پارچه ایدوب اوکوزده لم اثری آتسه آتدی.

رکن عبدالسلام ده حبسه آتیلدی، (۵۸۹) تاریخچه قادار حبسبخانه ده قالدی (۱).

۲ — شرح مصادرات — اصول اقلیدسک مصادراتی شرح حقنده بر اثر در. مصادرات استدلال زماننده اقرار و اعتراف اولونان، مسلم اولان قضیه لردر، ریاضیات کتابلرینک باش طرفدن ذکر اولونمغله باش طرف معنانه کلان صدردن مشتق اوله رق «مصادرات» دینمشد (۲). کتابلر مقاله لر آیریلیر، برده مقاله لردن اول «صدر» نامی انشده برطاقم مسائل متعارفه، و مسلمده ذکر اولونور، او علمده مسلم اولان قسمنده اصول موضوعه دینیر.

بوندن باشقا کتاب اقلیدسک مجسمات قسمنده کی شکی (۳)، اون ایکنجی مقاله سننده کی شکی، برنجی مقاله نک شکارینی حل خصوصنده اوج اثری بولوندینی کبی اونجی مقاله نک شکل اولنده ذکر اولونان ایکی مختلف مقدارک تقسیمی حقنده ده آیری برکتان واردر.

۳ — المناظر — المناظریدی مقاله اوزره مرتبدر. یدیلی برجلده اولمق اوزره ایاضوفیه کتبخانه سنده (۲۴۴۸) نومروده (۸۹۹) تاریخنده یازلمش برنسخه سی موجوددر. مناظر متوسطات کتابلرنددر (۴). مبحث ضایه عائد اولان بوکتاب موسیو ریسمر طرفندن لاتجه به ترجمه ایدلمش، (۱۵۷۲) ده طبع ایدلدیکی صره ده حسن نامی الحازن طرزنده یازمغله ابن الهیثمک اسمی اکثر اوروپا مؤلفاتنده بوصورتله محرف اوله رق برطاقم تشویشانه میدان ویرمکده در.

حق موزخ ریاضی مونوقلا تاریخ ریاضیانه ابن الهیثمی ذکر ایتدکدن سوکرا کتاب المناظر صاحبی «الحازن» صورتنده یازه رق بونک کیم اولدیغی بیله مدیکفی مع التأسف بیان ایتشددر.

ابن الهیثم کتاب المناظرده انکسار نسیمی به دائر اولدقجه صحیح معلومات ویرمش، انکسار

[۱] ابن الفطی، ابن ابی اصیبعه

[۲] بشیر اغا کتبخانه سننده کی مجموعه ریاضیه ده برده شرح مصادراته دائر برکتان واردر.

فارابی نکده شرح مصادراتی واردر.

[۳] اصول اقلیدسک بش مقاله سی مجسمات حقنده در.

[۴] ارشاد القاصد

ضیا انارینی ده تدقیق ایدمه رك افكارینی بك واضح صورتده بیان ایله مشدره بوراده کی مسائلك بالهندسه حلی معلومات عمیقہ هندسیه احتیاج کوسته ردیکندن ابن الهیثمك هندسه ده کی اقتدارینی اراشه کافیدر [۱].

ابن الهیثم آریجه بطلمیوس طریق اوزره رینه مناظره دائر بر مقاله دن عبارت رساله سی واردر .

۴ — مجسطی کتابك برنجی مقاله سنده بعضی اهل علمك دوشدیکی شك وشبهلری حل وایضاح حقنده رساله سی بولوندی کی مجسطی صاحبی بطلمیوسه وارد اولان شكوك حقنده آری رساله سی واردر .

۵ — مشهور ارشیدسك «الكرة والاسطوانة» کتابنده قوللانیدی خطك تقسیمی حقنده رساله . بواثر «الكرة والاسطوانة» کتابنده مقاله ثانیه ده قوللانیدی خطك تقسیمی حقنده بر رساله اولاحق در [۲].

۶ — مرکز ثقلنره عائد رساله .

۷ — اسکندریه حکما سنندن «ذیوقطسك» ارمیطیکا «نامیله یازمش اولیدی کتابی عربجه به ترجمه اولونه رق اسمنه «صناعة الجبر» دینمشدی . بو کتابك ترجمه سی شرقده جبرك تعمیم و ترقیسنه بادی اولمش ایدی، ذیوقطسك جبره عائد اولان بو کتابی حقنده مصر اطبا سنندن اسحاق بن یونس ابن الهیثم دن تعلیقات بیان ایدیور .

۸ — بحره یعنی «کلهکشان ، صمان اوغروسی» دینلوب یول شکلنده بیاضجه ضیا کورنان بویوک بر «سحاب مضی» ك ماهیتی حقنده مخالفت ایدنلره قارشى رد وجرحی مشعر بر اثر .

۹ — مأمون زماننده مشهور منجم اولان موسی بن شاكرك اوغللری محمد، احمد ، حسن هندسه ده موسیقی ونجوم وحیل [۳] ده بك یوكسسك ایدیلر، موسی اوغللرینك مشهور کتابلری «کتاب الحیل ، حیل بنی موسی» در . موسی اوغللری منجم زاده لر دیمکله معروف اولمشلر ایدی . جالینوسك بیان ایتدیکی شکل هندسی کتابی موسی اوغللرینکدر . حسن بن موسانك آریجه «الشکل المدور المستطیل» نامنده کتابی واردر . ابن الهیثم «موسى اوغللرینك شکلی» نامیله براثر یازیور، فقط بویابده تفصیلات یوقدر .

[۱] قاموس ریاضیات .

[۲] نته کیم بویله جه مصرح اوله رق بشیر اغا کتیخانه سنده کی مجموعه ده واردر .

[۳] حیل رصد و سائره ایچین لازم اولان الات عملیه درکه میخایک فنی اولاحق در .

ریاضیاتده پک زیاده شهرت قازانان موسی اوغوللری ارباب فی چکه منزل لرایدی، چکه مدکاری ذواتک باشنده الکندی بولونیوردی، المتوکل زماننده الکندی دوگولمش، کتبخانه سی مصادره ایدلمش، حیاتندن نیمتدار عد ایتدیکی کتابلری موسی اوغوللرینه تسلیم اولونمش ایدی [۱].

۱۰ — ارسادک کیفیته دأثر برساله .

۱۱ — جو هواده حادث اولان ییلدیزلره دأثر برساله .

۱۲ — بالحساب سمت قبله یه دأثر برساله .

۱۳ — ایکی خطای حساب « حساب خطائین » دینیلن ایکی خطالی حساب عام حسابک فروغندندر. بوراده استخراجی مطلوب اولان شی اولافرض اولونور، یوقلانیر، چیقارسه نه اعلی ! یوقسابو خطا حفظ اولونور: ثانیاً مطلوب باشقا برشی فرض اولونور، ینه یوقلانیر، چیقارسه نه اعلی ! یوقسابینه ایکنجی خطا حفظ اولونور. ایشته بویکی خطادن، بویکی مفروض اولان مقداردن مطلوب استخراج اولونور . بوبابده زین الدین المغربی نك کافی ووافی برکتابی واردر . ابن الهیثم بونك طریقلرینه برهان کتیرمشدر .

۱۴ — رساله فی عمل البیظام — زمان تقدیر اولونه حق آلاک نصل بایله جغنه دأثر بونام ایله برساله .

بونلردن باشقا « قوس قزح وهاله — ییلدیزلرک ارتقاعلرنده عارض اولان اختلاف — حساب معاملات — قمرک ضیاسی [۲] — ییلدیزلرک کوردولمسی — اصول مساحه — کره مساحه سی — اشکال هلالیه — بویوک دأثرلرک برکاری — رصد کیفیتنده کی غلط یرلرینه نذیه — اعمال نجومیه یی تصحیح — تربیع دأثره — قطع مکافی وقطع زائدک خواصی — آیده کی له که — ضیاسا — جزء لاینجزا — افقی رخامه یعنی آلت ساعت — دأثرلرک خواصی — سطح اوزرنده متحرک کره — کره محرقه — دأثره داخلنده مسبع تنظیمی — قطبک ارتقاعی استخراج — کسوفک صورتی — قمرک حرکتی ، ... الخ » ناملر آلتنده آیری آیری اثرلری واردر . ذکر اولونان آثار ریاضیه دن باشقا « اخلاق » ، « آداب کتاب » حقتده برهمقاله یی حاوی رساله لر بولوندیگی کی سیاست حقتده بش مقاله یی حاوی برکتابی ده واردر . بوصولک زمانده یازمش اولدیغی کتابلر سکساندن آزدکیلدره، اسکی کتابلریله برابر مجموعی یوزیتمش قادار اولویور .

[۱] الکندی یه مراجعت

[۲] مصراطباستندن علی بن رضوان بواثری مهارشته دلالت ایدمه چک برصورتده شکلر ایله یازمش ایدی .

ماده علمیسی — ابن الهیثمه کنجیه قادر الکندی ایله مدرسه فلسفه تاسیس ایتش، تلمیذی ابوالعباس احمد بن طیب السرخسی ایله سیرسریعنه دوام ایتکده بولونمش ایدی. فقط الکندی آز طائمش، فلسفه سی ایله کنیدیسی شایان نظر قیله مامش، تلمیذی ابوالعباس السرخسی ده استادینک کولکسی آلتنده اونودولمش کیتمش ایدی. دیگر تلمیذی کوستریله ن ابوزید البانجی فیلسوفدن زیاده آجیق فکری، علمه و فلسفهیه مراقلی، بصیرت صاحبی پک ذکی بر مسلمان ایدی. ابوبکر محمد بن زکریا الرازی ارسطو فلسفه سندن انحراف ایدیور، فلسفه دن زیاده طبعه اعتنا ایله یورایدی. رؤسای اهل اعتزالدن ابوالهذیل ذیمقراطیس وامبذوقلس فلسفه لرینه، نظام ده انکساغورس فلسفه سینه میل و توجه ایدیورلر ایدی. شرقده بویولده یونان فلسفه لری تموج ایتکده ایدی، غربده، اندلسده ایسه ابوعبدالله محمد ابن عبدالله القرطبی امبذوقلس فلسفه سینه توجه ایتش ایدی. تورك فیلسوفی تورخان تورونی فارابی یه کنجیه قادر اسلام متفکرلری ایچنده ارسطو حاکم اوله مامش ایدی، فلسفه برمسلك مخصوص حالنده منکشف دکیل ایدی، ترجمه فلسفه لر قاریشیک ایدی، بری برینه اویغون دکیل ایدی، ملخص ده دکیل ایدی. فلسفه یی برمسلك مخصوص حالنده انکشافه موفق اولان، ترجمه فلسفه لره بر استقامت ویره ن انجیاق تورك فیلسوفی فارابی ایدی. بوکا مبنی «رئیس المشائین»، معلم ثانی، طائمش ایدی. معلم ثانیکنک طلبه سی پک چوق ایدی [۱]، بونلر استادلرینک فلسفه سی نشر وتعمیم ایدیورلردی.

ابن الهیثم فارابی کی تحصیلی بغدادده اکمال ایتکله فارابی نك دولایسیله تلیدلری طرفندن خصوصاً یحیی بن عدیدن اخذ ایتش اوله جقدر. چونکه فارابی کی ارسطو فلسفه سنک حقه موافق اولدیغنه قائلدر، ارسطو مدافعی در، ارسطوی رد ایدن یحیی النحوی یه ردیه سی واردر. آلهیات ونبواتده ابوبکر محمد بن زکریا الرازی یه قارشیکلمش، نبوته احتیاجی کوسته رمش ایدی. اعزاز واکراملره قارشیک مشرب فیلسوفاه سی ده کیشدیر مامش، کچینه بیله جک بر حاله قاتلامش ایدی. فارابی عراقک دغدغه لی محیطندن قاجمش، شامک آسوده محیطنده قرار قیلمش ایدی. ابن الهیثم حاکم بامر نك دغدغه لی منصبندن قاجمش، قاجق ایچین کنیدیسی مجذوبلغه اوراجق قادر عزت نفسجه فداکارلقده بولونمش،

[۱] شرقده طلبه سی پک چوق اولانلر میانده فارابیدن باشقه شو ذواتده واردر: ابواسحاق شیرازی، ابوالعالی الجونی، ابوبکر الرازی، ابن سینا، ابوحامد محمد الغزالی، ابن الخطیب فخر الدین الرازی.

جامع الازهرک آسوده کوشه سنده قرار قلمش ایدی. فارابی حکمتده متبحر و نادر الامثال، ریاضیاتده سر بلند ایدی؛ ابن الهیثم ریاضیاتده متبحر و نادر الامثال، حکمتده سر بلند ایدی. فارابی صناعت طبده قوتلی اولدینی حالدہ بالفعل اجرای طبابت ایتماش ایدی، ابن الهیثمده صناعت طبده قوتلی اولدینی، حتی اثرلریده بولوندینی حالدہ بالفعل اجرای طبابت ایتماش ایدی. فارابی عقیف ایدی، فسق و فجوردن، غدر و خیانتدن، مکر و حیلهدن پک چوق اوزاق ایدی، وظیفه سنی حقیله ایفا ایدر، علمی مال قازانمغه آلت قیلماز ایدی. علمی علم ایچین الده ایدر، بو حالده مخالف اولانلره «یالانچی حکیم، قالب آتجه» دیر ایدی. ابن الهیثمدهده عینی ایله بوروج وار ایدی، للهه یا قلاشدیره جق، رضاسنه اولاشدیره جق، طاعت و تقواسنه کوتورمه جک رأی و فکری تحصیله عزم ایتمش، حتی بیلمکی، بوتون دنیا ایشلرنده عدل ایله عمل ایتمکی علوم فلسفیه نیک ثمره سی قلمش ایدی. فلسفه فی معیشت اکتساب ایچین الده ایتیمور، الله ایچون الده ایدیور، اونکله ذات و صفاتی تزین اندبور ایدی. فلسفه فی قفا سنده بیلکی اوله رق بر اقامش، بلکه قلینه ده ایندیرمش، تمامیه نفسنده تحقیق ایتدیرمش ایدی.

فارابی فلاسفه متقدمین سیرتنده ایدی، فضیلت علمیه و عملیه ایله ممتاز ایدی، ابن الهیثمده بویه ایدی. یالکز ابن الهیثم المصری نیک فارابی کی تلیدلری چوق دکیل ایدی.

فارابی فلسفه سنک تمل طاشی ارسطو فلسفه سنک فذلک کسی دیمک اولان «هیولا» ایله «صورت» ویا «عنصر»، بالخاصه «قوه و فعل» نظریه لری ایدی، بوشقلری دیکرمسلاک فلسفی ایله دولدرمش ایدی. فیثاغورس، ارسطیفوس (اریستیب) خروسیس (رواقیه مدرسه سی)، دیوجانیس، فورون (پرون) ابیقورس (اپیکور) مدرسه لرینی خلاصه بوتون مدارس یونانییه تدقیق ایله مش ایدی. ابن الهیثم فارابی کی بوتون یونان فلسفه سنی تعمیق ایتماش، فلسفه فی تعمیقه بدل ریاضیاتی تعمیق ایتمش، زماننده بوتون ریاضیونی کریده بر اقمش، فلسفه سنی ارسطویی تدقیقه حصر ایتمش، بونده ده مهارت کوسترمش ایدی.

تعالم علمی سی ابن الهیثم فلسفه دن زیاده ریاضیات ایله مشغول اولمغه کندیسنده وصف غالب ریاضیچیک ایدی. اونک ایچین، فلسفه ده اسلافندن فضله بر انکشاف کوسته ره مامش ایدی. فی الواقع اسلافندن ابوبکر رازی بر مدرسه فلسفه تأسیس ایتدیکی حالدہ فکر مخصوص ایله کندینی شایان نظر قلمش، الکندی فکر مخصوص ایله کندینی شایان نظر قلمدینی حالدہ بر مدرسه فلسفه تأسیس ایله مش، فارابی ایسه هم مدرسه فلسفه تأسیس

ابن یونس و ابن الہیثم

مجموعه مزك ايكنجى و اوچنجى نسيخه لرنده درزيلرك مذهبى بيلديرمش و او مناسبته
معبود طائيد قلى حاكم بامره نك زوربالغى ، آزينلغى ، طاشقينلغى ، خونخوارلغى ؛
دونه كللكى ، اك نهايت اورته دن قالدیغى درميان ايتمش ايدك . بوكره زماننده كي ايكي
بويوك راصدى بيان ايده چكز .

حاکم بوقاداردیوانه لکلى ايله برابر حکیمانه شعرلى وار ایدی . « غایه المطالب »
نامی آئنده بر قصیده سی [۱] وارد که مطلبی شویله در :

تمسك بحبل الله باصاح واجتهد ولا تضجر واطلب في الطالب الخير
واسترزق الحلاق ماعشت دائما سيغنيك من بعض الجهات ولا ندري
فن سأل الرحمن فيما يريد فقد فاز بالمطلوب من عالم السر [۲]

حاکم جو مرد ایدی ، حکمتی - سور ، نجومه میال ایدی . زماننده مصرده جبل
« مقطوم » ده مکمل بر رصدخانه وار ایدی . بوراده شرقک اک بويوك ايكي منجم
وراصدى بولونیور ایدی که بری ابن یونس علی الصدفی ، دیکرابوعلی ابن الہیثم البصری ایدی .
ابن یونس الصدفی الحق شرقده ظهور ایدن راصد لک اک مشهور واک کاملی ایدی ،
حاکم بامره نامنه « زیج کبیر حاکمی » یازمش ایدی . روایتہ کوره « زیج کبیر حاکمی » دوت
جلدن مرکب ، سکسان برباب اوزره مرتب ایدی . زیج کبیر حاکمیدن بو آنه قدر ناتمام
ایکی نسخه الدهه ایدلمشدر . پارس کتبخانه عمومیسنده بولونانی اون سکز ، لاید (لایدن)
کتبخانه سنده بولونانی ایسه یکر می ایکی بایدر . اوج اولکی بابی (هولسرا) طرفندن
[۱۷۶۰] تاریخنده فرانسیزجه به ترجمه ایدلمش و بوترجه (غوسن) ک معرفت و همیتله
[۱۸۰۴] تاریخنده طبع اولونمشدر . ابن یونس الصدفی زیج کبیرنده اسلافک رصداتی

[۱] بوقصیده حاکم بامراللهک ارجوزه سی نامیله بشیر اغا کتبخانه سنده [۶۵۹] نومروده کی
مجموعه ده واردر .

[۲] ارقداش ! حبل الہی به پایش ، چالیش ، تاسه لائما ، طلبده بولون ، طلبده خیر واردر .
یاشادقہ هر آن خلاق عالمدن رزق ایسته ؛ اوستی بعضی جهتلردن مستثنی قیلارده نصل اولدیغی
بیله مزسک . اراده ایتدیکی شیده اسیرکین تاگردن ایسته ین آدم کورونمہ ین برعالمدن آراددیغی الدهه ایدر .

ایتمش، هم فکر مخصوصی ایله کندیسینی شایان نظر قیلمش ایدی. معاصری اولوب سنا کندیسندن کوچوک بولونان الشیخ الرئیس ابن سیناده معلم ثانی فارابی کی ایدی .

ابن الهیثم نادر الامثال بر ریاضی کامل اولمغله فلسفه ساحه سنده بر فکر مخصوص ایله کندیسینی شایان نظر قیلامادینی کی بر مدرسه فلسفیه ده تأسیس ایده مه مشدر. شوقادار که هر نه قادر بر مدرسه فلسفیه تأسیس ایده مامش ایسه ریاضیات ساحه سنده تجدد کوستره مش ایدی.

۱ — ابن الهیثمك عقیده فلسفیه سی شویله خلاصه اولونا بیلیر :

غایه :

۱ — فلسفه نك نتیجه سی حق بیلیمك [۱] . عدل ایله عمل ایتمكدر . [۲]

۲ — دین ایشاری ده ، دنیا ایشاری ده فلسفه نتیجه سی در .

منطق :

۳ — منطق حق الله ایتمك ایچین اك اول الله ایدیه جك بر علمدر .

۴ — حق بر در ، اختلاف اوکا سلوك جهتنده در .

۵ — حقابق ادراك خصوصنده یالکز بر تك جهت واردر .

۶ — حق یالکز حس ، یالکز عقل طریق ایله الله ایدیه من ، بلکه ماده و عنصری

حسیات ، صورتی عقلیات اولان ارا و افکار یولدن الله ایدیلیر . [۳]

۷ — برهانك برتك معناسی واردر . اوده امور هندسیه ده صنعی ، امور طبیعی

والله به ده کلامی اوله رق قولالانیلیر .

۸ — ادله متكافی ده کیلدر ، قوت و صحتده برشیک دلیلی نقیضنك دلیلی کی اوله ماز .

۹ — حیوان ناطق مقاصد و اغراضده اختلاف ایتمکله برابر صوابده متفق در .

طبیعیات :

۱۰ — جزء لای تجزی یوقدر .

۱۱ — متکلمینك حدوت عالم دلیللری فاسددر .

[۱] حکمت نظریه نك غایه سی .

[۲] حکمت عملیه نك غایه سی .

[۳] قانته ده بو مسلکی مدافعه ایدبور .

۱۲ — حدوث عالمه برهان اضطراری و قیاس عقلی ایله استدلال اولونابیلیر .

۱۳ — خارج سباده خلاده یوقدر ، ملاده .

۱۴ — نفس جوهر مجرددر . [۱]

۱۵ — الحان موسیقیه نك نفوس حیوانیهده تأثیری وارددر .

۱۶ — عالم جزئی اولان انسان عالم کلی یه او یغوندر .

التهیات :

۱۷ — الله ذوالجلال بردر ، حکیمدر ، قادردر ، مریددر ، فاعلدر ، حاکمدر ، هر

شی اونك الندهدر ، جواددر ، مبدیدر ، معیددر . . . الخ .

۱۸ — الله ازله فاعلدر [۲] .

۱۹ — صفات الهیه حادث دکیلدر .

۲۰ — بوعالمك فاعلنك ذاتی یالکز فعلی ایله معلوم اولور .

۲۱ — احکام نجوم بالبرهان تثبیت اولونابیلیر .

۲۲ — سعادت و شقاوتده عامل منجمین و جبرین مذهبلیرینه کوره آیری آیری

تلقى اولونور .

نبوات :

۲۳ — نبوت حقدر .

۲۴ — دار اخرتده نعمت ابدیه وارددر .

۲۵ — وعید معتزله نك دیدیکی کبی دکیلدر .

§ ابن الهیثمك اخلاقده و سیاستده هانکی مسلکی تعقیب ایتدیکی معلوم دکیلدر ، فقط

ارسطونك مسلکینی تعقیب ایتمش اولماسی محتملدر . لذت و الم حقیقه کی فکریده ارسطونك

فکری کی احساسك نتیجه طبعیه سی اوله جقدر .

ب — ریاضیاند تجمددی :

۱ — قدما هیئتده افلاکك دوائر مجرد سنه قصر فکر ایلرلردی ، ابن الهیثم افلاکك

جسمینی تصریح ایدوب لوازمی ، احوالی بیان ایتدی . ارتیق متأخرین بوتون اوکا تابع

اولدیلر [۳] . بوحال تجمدد دورنده هیئت جدیده نك ظهورینه قادار بویله دوام ایتدی .

[۱] ارسطونك کتاب النفسی تلخیص رساله سی سهواً التهیات کتابلری زمره سنده یازمشدر .

[۲] نتهکیم ارسطو « الله فعال دائمدر ، فعل سبحانیسی ازله واقعدر ، کاملدر ، محض فعلدر »

دیور . [۳] ارشاد القاصد .

۴ — اك اول قواعد هندسیه فی منطقہ تطبیق ایدن ابن الهیثم در . مشارالیه بوابده کی ائرنده [۱] اقلیدس و ابولونیوس دن اصول عددیه و هندسیه فی جمع ایتش و بونلری بر طاقم انواع و اقسامه آییرارق قیاسات تعلیمیه و حسیه و منطقیه دیزیلرندن بر طاقم برهانلر دیزمش و هرا یکسفی ده تنقید ایله مشدر .

۳ — « الجامع فی اصول الحساب » ده [۲] اقلیدسك اصولده کی اوضاعندن اصول استخراج ایده رك تحلیل هندسی و تقدیر عددی نقطه سندن مسائل حسابیه استخراجی خصوصنده جبر و حساب قواعدینه بر طاقم یکی اسلوبلر قویمش ، بوابده جبر جیلرك طوندقلری اوضاع ایله قوللاندقلری الفاظه مخالف اوضاع و الفاظ قوللاندقلر .

الحاصل ابن الهیثم متعدد و مفید اثرلریله اسلام فلاسفه سی و ریاضیونی میاننده مهم بر موقع احراز ایتمشدر ، المان فیلسوفی قانتك معرفت نظریه سنده مدافعه ایتدیکی فکری اوندن چوق ، بك چوق اول اورتیه سورده ابن الهیثم در . دیگر المان فیلسوفی لایبنجك صفات اخلاقیه اولمق اوزره صایدیغی اوج صفتی ارسطونك الهیاتندن تخریج ابدن ابن الهیثم در . فرانسر فیلسوفی ده قارتدن چوق اول شك طریق فی طوتان ابن الهیثم در . عملی فلسفه ده اوج اعلایه و اصل اولان ابن الهیثم در . مشارالیه ، حیاتده بولوندقجه علم ایچنده یو وارلامش قالمش ، افعالی علمنه تطبیق ایله مش ، اك نهایت بوقانی دنیایه وداع ایدرك ارزوسی وجهله یشایان اولولر میانته کچمش در . ایلول ۱۸ سنه ۹۲۶

ایزمیری

اسماعیل صفی

[۱] یوقاریده بیان اولدیغی اوزره ایلك اول یازدیغی ریاضیات کتابلرندر .

[۲] بوده ایلك ریاضی اثرلرندندر